

Eliseus Bruning (1892-1958): een kerkmusicoloog

Martin J.M. Hoondert

De historicus die later over de kerkmuzikale beweging en de spiritualiteit van het tweede kwart van de 20ste eeuw zal schrijven, zal zeker onmogelijk aan de figuur van pater Bruning kunnen voorbijgaan. In de mens, de geleerde, de artiest, de priester-monnik Eliseus Bruning, weerspiegelt zich alles wat er in deze periode aan strevingen en problemen op het gebied van Liturgie en Kerkmuziek geleefd heeft.¹

Eliseus Bruning
© Archief Provinciaal Franciscanen

Met deze krachtige stellingname typeerde A. Kat de franciscaan Eliseus Bruning bij diens overlijden in 1958. Toch raakte hij enigszins in vergetelheid en is zijn werk weinig bekend. Bruning wordt vooral gewaardeerd als ‘pater van de misweken’ en als musicus met een grote ijver en passie voor de gregoriaanse volkszang en het geestelijk lied in de volkstal. In dit artikel hoop ik aan te tonen dat Brunings werk niet alleen van belang was voor de *praktijk* van de liturgie, maar dat hij ook een waardevolle bijdrage heeft geleverd aan de ontwikkeling van de *liturgiewetenschap*. Daarmee wil dit artikel tevens een signaal zijn van de toenemende integratie en wederzijdse toenadering van de liturgiewetenschap en de ‘kerkmusicologie’ (of wellicht beter: de ‘liturgie-musicologie’).

Biografie

Bruning werd in 1892 te Geldrop geboren.² In 1912 trad hij in bij de Franciscanen, in 1919 ontving hij de priesterwijding. In 1920 werd hij naar Rome gestuurd waar hij kerkelijk recht en kerkmuziek studeerde, onder andere bij Dom

¹ A. KAT: ‘In memoriam Pater dr. Eliseus Bruning. ‘De pater van de misweken’’, in *De Tijd* 6 juni 1958, 4.

² Biografische gegevens uit: Utrecht, Archief Provinciaal Franciscanen, doos P 063, map 5. G. LOHUIS: ‘† P. Dr. Eliseus Bruning o.f.m. (1892-1958)’, in *Tijdschrift voor liturgie* 42 (1958) 234-237. REDACTIE: ‘Pater Eliseus Bruning in memoriam’, in *Gregoriusblad* 79 (1958) 120.

P. Ferretti o.s.b. (gregoriaans³) en Raffaella Casimiri (compositie en musicologie). In 1926 promoveerde hij in de muziekwetenschap op een proefschrift over de betekenis van Giuliano da Spira (Julianus van Spiers) als dichter en componist van de rijmofficies voor de feesten van de heilige Franciscus.⁴ Terug in Nederland woonde hij achtereenvolgens in de kloosters te Hoogcruts, Venray, Alverna, Weert en Nijmegen. Op deze plaatsen was hij *magister cantus*; in Venray en Weert was hij daarnaast als *magister clericorum* verantwoordelijk voor de opleiding van de novicen. In Nijmegen vervulde hij de rol van gardiaan ('overste') tot hij in 1955 wegens verslechterende gezondheid uit deze functie ontheven werd. Bruning stierf op 31 mei 1958 in het klooster van de zusters Franciscanessen te Nijmegen waar hij wegens een ernstige longziekte werd verpleegd.

Naast zijn taken in de diverse kloosters vervulde Bruning vele functies en was hij een actief publicist. Zo was hij sinds 1937 adviseur van de R.K. Organisten en Directeuren Vereniging, en sinds 1946 lid van de toen opgerichte R.K. Klokken- en Orgelraad. In 1946 werd hij bovendien vast medewerker van het muziektijdschrift *Mens en Melodie*, lid van de redactie van *Tijdschrift voor Liturgie* en lid van de Commissie tot samenstelling van een bundel Nederlandse Volksliederen in opdracht van het ministerie van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen. Publicaties van zijn hand vinden we onder andere in *De Kloosterling*, *Gregoriusblad*, *Tijdschrift voor Liturgie*, *Mens en Melodie*.

We kunnen Bruning op ten minste drie manieren typeren: als musicoloog-wetenschapper, 'pater van de misweken' en componist. Zijn wetenschappelijk werk richtte zich allereerst op de eigen muziek van de Franciscaner orde, later ging zijn aandacht uit naar de uitvoeringspraktijk van het gregoriaans en vooral naar het Nederlandstalig geestelijk volkslied. Grote bekendheid verwierf hij door de vele misweken die hij verzorgde tezamen met zijn medebroeder Gilbertus Lohuis.⁵ In een 'in memoriam'-artikel bij Brunings dood (1958) spreekt

³ Ferretti's bekendste werk is: *Esthétique grégorienne ou traité des formes musicales du chant grégorien* (Parijs enz. 1938; oorspronkelijke, Italiaanse uitgave uit 1934).

⁴ E. BRUNING: *Giuliano da Spira e l'Officio ritmico di S. Francesco* (Rome 1927). Zie *Gregoriusblad* 51 (1926) 144 voor een overzicht van de inhoud van Brunings proefschrift. Als bijlage bij zijn dissertatie verscheen een kritische editie van de behandelde muziek: *Officium ad missa de festo S.P.N. Francisci quibus accedunt cantus selecti in honorem eiusdem. Ad codicum fidem ac normam gregorianam restituit P. Fr. Eliseus Bruning o.f.m.* (Parijs 1926).

⁵ Zie hiervoor: R. BOT: *Zingt allen mee. 65 jaar Liturgische en Kerkmuzikale Beweging in Nederland. Een liturgie-documentaire studie naar de ontwikkeling en het liturgisch functioneren van de rooms-katholieke kerkmuziek in Nederland van 1903 tot en met 1969 onder invloed van de idealen van de Liturgische Beweging* (dissertatie Theologische Faculteit Tilburg; Utrecht / Kampen 2003 = Kerkmuziek en Liturgie 12). Het werk van Bruning wordt besproken in hoofdstuk 5 (p. 451s.). De dissertatie van Bot is een van de weinige publicaties waarin aandacht besteed wordt aan Bruning en zijn werk.

Lohuis van 340 misweken.⁶ Daarnaast was hij een veel gevraagd spreker bij zangavonden en verzorgde hij cursussen, onder andere bij de Leergangen voor Kerkmuziek in Roermond.⁷ Als componist schreef hij melodieën ten behoeve van het Nederlandstalig geestelijk volkslied en enkele meerstemmige werken.⁸

Bruning was wetenschapper én ‘man van de praktijk’. Voor velen was hij de ‘pater van de misweken’, maar ik zal hem in deze bijdrage vooral als wetenschapper typeren, te meer omdat zijn wetenschappelijke arbeid de basis vormde voor zijn inspanningen ten behoeve van de gregoriaanse volkszang en het geestelijk volkslied. Wat hij in de praktijk propageerde, was gegrondvest in degelijk onderzoek. We zullen zijn werk in deze bijdrage ordenen aan de hand van de twee muzikale repertoires waarmee Bruning zich bezig hield: het gregoriaans en het geestelijke volkslied.

Gregoriaans

In de periode dat Eliseus Bruning in Rome studeerde, was de zogenoemde restauratie van het gregoriaans reeds ver gevorderd. Deze restauratie was enerzijds het gevolg van voortgaand wetenschappelijk onderzoek, anderzijds een antwoord op de oproep van paus Pius X om het gregoriaans in ere te herstellen.⁹ Op 22 november 1903 vaardigde paus Pius X een *motu proprio* uit onder de Italiaanse titel *Tra le sollicitudini*. In dit schrijven legde de paus vast dat het ‘traditionele’ gregoriaans op de eerste plaats diende te komen in de kerkmuziek. In een tweede *motu proprio*, gedateerd op 25 april 1904, kregen de monniken van Solesmes de opdracht nieuwe edities van de gregoriaanse zangboeken voor te bereiden. In 1908 rolde het vernieuwde *Graduale* van de Vaticaanse persen, samengesteld onder leiding van Dom Joseph Pothier en aangeduid als de *Editio Vaticana*.

Het ‘nieuwe’ gregoriaans in het *Graduale* van 1908 week op belangrijke punten af van eerdere edities uit Regensburg (Pustet) en Mechelen (Dessain). Sinds het Concilie van Trente was het gregoriaans overgeleverd en gezongen volgens di-

⁶ G. LOHUIS: † P. Dr. Eliseus Bruning’ 236. Elders spreekt Lohuis van 500 misweken, zie: IDEM: ‘Dr. Eliseus Bruning o.f.m.’, in *Gregoriusblad* 63 (1952) 141-142.

⁷ Utrecht, archief Provinciaal Franciscanen, doos P 064, map 2: Correspondentie met H. Vullinghs, rector van het Wardinstituut. Bruning was één van de docenten aan de Leergangen voor Kerkmuziek, maar liet vaak verstek gaan vanwege zijn drukke werkzaamheden met betrekking tot de misweken. Zie ook: *Gregoriusblad* 54 (1929) 96: bericht over een cursus gregoriaans in Nijmegen verzorgd door Bruning.

⁸ Zie voor de composities van Bruning: F. SCHOUTEN: ‘Dr. Eliseus Bruning o.f.m. (* Geldrop 25-11-1892, † Nijmegen 31-5-1958): een bijna vergeten gregorianist, muziekgeleerde en componist’, in *Tijdschrift voor gregoriaans* 17 (1992) 172-180.

⁹ M. HOONDEERT: *Gregoriaans in de steigers. Restauratie en verspreiding aan het begin van de twintigste eeuw* (Utrecht / Kampen 2003 = Kerkmuziek en Liturgie 11).

verse edities, waarin het gregoriaans was aangepast aan de eisen van de tijd. Melodieën waren ingekort en vereenvoudigd, de tekstplaatsing was gewijzigd. De meest invloedrijke editie was de *Editio Medicaea* uit 1614-1615. Op basis van deze *Editio Medicaea* verschenen in Mechelen vanaf 1848 diverse gregoriaanse zangboeken. In 1871 kwam bij Pustet in Regensburg een heruitgave van de *Medicaea* tot stand. Het gebruik van deze *Neo-Medicaea* werd door de toenmalige paus Leo XIII dringend aanbevolen.

Toen Bruning in 1920 in Rome ging studeren, waren de belangrijkste gregoriaanse zangboeken reeds vernieuwd. Ook in Nederland werd voor het 'nieuwe' gregoriaans van de *Editio Vaticana* geijverd, met name door de Gregoriusvereniging. In 1915 hadden de Nederlandse bisschoppen het gebruik van de Vaticaanse edities voorgeschreven. Hieraan voorafgaand stelde de Gregoriusvereniging alles in het werk om de nieuwe, Vaticaanse boeken aan te prijzen en uitleg te geven over de notatie en uitvoeringswijze. In het *Gregoriusblad*, het tijdschrift van de vereniging, verschenen vele artikelen die tot doel hadden de lezers praktische kennis bij te brengen inzake het 'nieuwe' gregoriaans. Dit onderricht ving aan in 1912¹⁰ met een vertaling van de inleiding van het *Graduale*.¹¹ Naast artikelen en onderricht in het *Gregoriusblad* vonden er overal in den lande cursussen plaats. In het blad verschenen aankondigingen en verslagen van deze cursussen. Belangrijk voorvechter en propagandist van het vernieuwde gregoriaans was Caecilianus Huigens (1878-1966), franciscaan en dus medebroeder van Bruning.¹² Huigens was hoofdredacteur van het *Gregoriusblad* van 1919 tot 1948 en directeur van de R.K. Kerkmuziekschool St. Cecilia (Utrecht) van 1925 tot 1948. In deze periode zien we een zeer actieve beweging rondom het gregoriaans, die veel mensen bij elkaar wist te brengen, te enthousiasmeren en te onderrichten. De vele berichten in het *Gregoriusblad* hieromtrent werkten als een krachtig propagandaoffensief. Huigens en Bruning vormden hierin een belangrijke spil en stimulator.¹³

¹⁰ W.P.H. JANSEN & J.A.S. VAN SCHAIK: 'Bij het einde des jaars', in *Gregoriusblad* 36 (1911) 185-186. 'Wij hopen in 1912 en de volgende jaargangen meer directe propaganda te kunnen gaan maken voor de Vaticaanse editie der Gregoriaanse gezangen. Wat ons daartoe beweegt is, behalve eigen voorliefde, de wetenschap dat de uitvoering dezer gezangen een geheel bijzondere voorbereiding eischt, en de verwachting, dat, (...) de Vaticana weldra algemeen in gebruik genomen zal worden.' (p. 185).

¹¹ 'De uitvoering der Gregoriaanse gezangen volgens de aanwijzingen der Editio Vaticana zelf', in *Gregoriusblad* 37 (1912) 49-53. Zie ook de vertaling van de voorrede van de Editio Vaticana in *Gregoriusblad* 37 (1912) 74-79 en 107-109.

¹² M. HOONDERT: 'Het *Gregoriusblad* van Caecilianus Huigens', in *Gregoriusblad* 124 (2000) 198-203; A. VERNOOIJ: *In schoonheid biddende. De geschiedenis van het Nederlands Instituut voor Kerkmuziek* (Utrecht / Kampen 2002 = Kerkmuziek en Liturgie 10).

¹³ Huigens zelf was een veelgevraagd cursusleider.

Franciscaanse gregoriaanse zangboeken

De restauratie van de franciscaanse gregoriaanse zangboeken liep parallel aan die van de Romeinse (Vaticaanse) edities. In de fase vóór de restauratie werden er supplementen met franciscaanse misformulieren en officies uitgegeven bij de Regensburgse en Mechelse edities.¹⁴ De gregoriaanse melodieën die hierin zijn opgenomen, werden door Bruning afgewezen. Over het Mechelse supplement bij het *Graduale* schreef hij in 1927:

(...) de ouderen onder ons zullen zich nog levendig de weinig-beteekenende melodieën herinneren van het Franciscaansche Supplementum der zoogenaamde 'Mechelse' uitgaven van Dessain, waarin men melodieën vond: de Immaculata Conceptione, de S. Joseph, de S.P.N. Francisco, de S. Antonio, de S. Bonaventura, een Missa Franciscana, en de vijf min of meer komieke Missae quotidianae.¹⁵

Bruning ging voortvarend te werk bij de restauratie van de franciscaanse gregoriaanse zangboeken. In 1924 verscheen het *Graduale*, in 1928 het *Antiphonale* en in 1929 het *Cantuale*.¹⁶ Opvallend daarbij is, naar mijn mening, dat Bruning in zake deze franciscaanse zangboeken niet samenwerkte met de oudere en gezaghebbende Huigens. Was Huigens, die opgeleid was in Aken en Wenen, minder thuis in de paleografie en codicologie van het gregoriaans dan de in Rome opgeleide Bruning?

¹⁴ *Supplementum Gradualis romani continens missas proprias trium ordinum S.P.N. Francisci : in usum Fratrum Minorum Recollectorum provinciae Saxoniae S. Crucis* (Regensburg 1894). *Supplementum continens Officia propria trium ordinum S.P.N. Francisci in usum fratrum minorum recollectorum provinciae sancti Joseph Belgii* (Mechelen 1894). *Supplementum ad Graduale Romanum continens Missas festorum trium ordinum S.P.N. Francisci ... in usum Fratrum Minorum Recollectorum Provinciae Sancti Joseph Belgii* (Mechelen 1895). *Supplementum antiphonarii romani continens vesperas, laudes, horas minores proprias trium ordinum S.P.N. Francisci in usum Fratrum Minorum* (Regensburg 1899).

¹⁵ E. BRUNING: 'De vroegere mis-formulieren op de feesten van Sint Franciscus vóór het jaar 1570', in *Collectanea Franciscana Neerlandica* 1 (1927) 87-126, p. 96-97.

¹⁶ *Graduale Romano-seraphicum continens missas proprias Ordinis Fratrum Minorum ad normam gradualis editionis Vaticanae* (Parijs enz.1924). *Antiphonale Romano-seraphicum pro horis diurnis a Sacra Rituum Congregatione recognitum et approbatum atque auctoritate Bonaventurae Marrani totius Ordinis Fratrum Minorum Ministri Generalis editum* (Parijs enz.1928). *Cantuale Romano-seraphicum* (Parijs enz. 1929; 1951 = derde druk). LOHUIS: † P. Dr. Eliseus Bruning' 235: 'Voor zijn orde heeft P. Bruning zeer veel gedaan. In 1926 brachten wij de grote kopy van het vernieuwde *Antiphonale Romano-Seraphicum*, waarvan de titanenarbeid voor een groot deel zijn werk was, naar Desclée te Doornik (B.). Ook het *Graduale Romano-Seraphicum* was grotendeels zijn werk. Tot de nieuwste supplementen toe in de laatste jaren. Het *Cantuale* voor de Nederlandse franciscanenprovincie werd door hem herzien en uitgebreid en beleefde al een derde uitgave; het vond zijn weg over geheel de wereld. (...) Ook de beide uitgaven van het *Rituale* van 1933 en 1951 gingen door zijn handen, evenals de nieuwste uitgave van het *martyrologium*.'

Basis voor het *Graduale* en *Antiphonale* waren de Vaticaanse edities uit respectievelijk 1908 en 1912, een eerdere poging tot restauratie door Eusebius Clop o.f.m. in 1903¹⁷ en uiteraard Brunings eigen dissertatie en de daarbij horende bijlage met muziek. Onduidelijk blijft echter hoe Bruning te werk is gegaan en wat zijn aandeel is geweest in de totstandkoming van genoemde uitgaven.¹⁸ In het *Graduale* noch het *Antiphonale* vinden we een verantwoording, in zijn archief is geen paleografisch onderzoek aangetroffen. In het *Cantuale* vinden we wél een verantwoording ('Epilogus criticus', in de derde editie uit 1951: p. 373-399). Uit deze musicologische verantwoording van de herkomst van de opgenomen gezangen blijkt Brunings grote kennis van de bronnen en de literatuur met betrekking tot de liturgische muziek. Ook blijkt dat enkele melodieën door Bruning zelf geschreven zijn. Bij wijze van voorbeeld citeer ik de opmerkingen bij twee opeenvolgende gezangen:

Tota pulchra est Maria I

Laudes in honorem Beatae Virginis Immaculatae, quae inde a saec. XIV^{ex} XIⁱⁿ in pluribus Codicibus franciscanis inveniuntur. In codice aliquo Gratianopoli anni 1402 vocatur *Tota pulchra 'del Botto'*. Cfr. *Revue du Chant grég.* 13 (1904) 17-23.

Tota pulchra est Maria II

Compositio nova fr. E. Bruning o.f.m.

Bruning trok met zijn franciscaanse uitgaven niet de aandacht: in de Nederlandstalige vakliteratuur verschenen, voor zover ik kon nagaan, geen recensies of besprekingen van het *Graduale* en *Antiphonale*.¹⁹ Het *Cantuale* werd wel besproken. Naar de mening van de recensent is dit boek niet alleen bruikbaar voor de kerken en kloosters van de franciscanen, maar ook daarbuiten:

Er wordt wel eens geklaagd over een gebrek aan Gregoriaansche gezangen voor het Lof. Hier is in een beknopte bundel een overvloed van gezangen bijeengebracht voor alle voorkomende gelegenheden. (...) Bij de keuze der gezangen moet P. Eli-

¹⁷ Dit is op te maken uit het voorwoord ('Ad cantorem') op het *Antiphonale* (p. vii). De bedoelde uitgave (*Proprium Sanctorum totius Ordinis Fratrum Minorum. I Antiphonarium Romano-Seraphicum; II. Missae propriae totius Ordinis Fratrum Minorum*) heb ik niet kunnen traceren. Zie ook: E. CLOP: *Le chant dans l'ordre sérabique* (Solesmes 1900).

¹⁸ Bruning nam zowel in het *Graduale* als het *Antiphonale* de ritmische tekens van Solesmes over, maar bracht, op basis van onderzoek naar de neumennotatie, wijzigingen aan. Zo duidde hij de salicus niet aan met een verticaal episema op de tweede noot, maar met een horizontaal episema.

¹⁹ Aangezien de franciscaanse zangboeken voor de gehele orde bedoeld waren (en niet alleen voor de Nederlandse provincie), is het de moeite waard na te gaan of er in buitenlandse tijdschriften recensies verschenen zijn. In het kader van dit artikel heb ik dit literatuuronderzoek niet uitgevoerd. Wel vond ik een verwijzing naar een recensie in *Revue Grégorienne* 15 (1930).

seus het voorbeeld van Dom Pothier voor oogen hebben gestaan, die bij het samenstellen van nieuwe officie's gaarne zocht onder oude gezangen, die in onbruik waren geraakt of in Propria, die slechts in een bepaalde landstreek werden gebruikt. Iets dergelijks deed P. Eliseus voor het Cantuale-Seraphicum: hij putte uit oude bronnen (...).²⁰

Er is echter ook kritiek, met name op de eigen composities van Bruning:

de nieuwe melodieën, gemaakt uit oude formules en wendingen kunnen hun gewone afkomst toch niet verbergen, en ondanks hun jeugd doen zij erg bleek en mat aan tegenover de onverwelkbare frischheid van de oude melodieën.²¹

Gregoriaanse volkszang

De bovengenoemde franciscaanse uitgaven stonden ten dienste van de eredienst in de kloosters. Hierin werd gezongen door veelal ervaren, getrainde zangers, die vertrouwd waren met het gregoriaans. Brunings belangstelling voor het gregoriaans was aanvankelijk vooral musicologisch en 'hoog liturgisch' van aard. Zo schreef hij in het *Gregoriusblad* artikelen over het gregoriaans met musicologische inhoud, onder andere over de modaliteit van het gregoriaans.²² Dit veranderde nadat hij in maart 1933 in Venray zijn eerste misweek had gegeven, samen met Anton van Clé.²³ Het miswekenwerk was een vorm van liturgisch apostolaat, ontstaan in België waar in 1931 voor het eerst een parochiële liturgische vernieuwingsweek werd gegeven door Van Clé, norbertijn van de abdij van Tongerlo. In 1932 volgde de eerste misweek in Nederland (Delft) en in 1933 verzorgde Van Clé, zoals gezegd, een misweek samen met Eliseus Bruning in Venray. Het miswekenwerk richtte de aandacht op het bevorderen van de actieve deelname van de gelovigen aan de hoogmis, de voornaamste eucharistieviering op de zondag waarin de zang werd verzorgd door het koor. De vie-

²⁰ A.C.R.: 'Boekbespreking. Cantuale Romano-Seraphicum editio altera', in *Gregoriusblad* 54 (1929) 93-94.

²¹ A.C.R.: 'Boekbespreking. Cantuale Romano-Seraphicum editio altera' 94.

²² E. BRUNING: 'De modaliteit van het Gregoriaansch als uitdrukkingmiddel', in *Gregoriusblad* 52 (1927) 49-52, 81-85. Bij het gouden jubileum van de Gregorius-vereniging (1928) hield Bruning een lezing over de modaliteit van het gregoriaans. Deze verscheen in druk in *Gregoriusblad* 53 (1928) 188-193. De lezing werd overigens in het verslag van het jubileum als saai en weinig vernieuwend beoordeeld (zie *Gregoriusblad* 53 (1928) 53). Een belangwekkende reeks artikelen over de uitvoeringspraktijk verscheen in 1931: 'De grondslag van onze tegenwoordige uitvoering van het gregoriaans', in *Gregoriusblad* 56 (1931) 23-28, 43-47, 65-69, 139-146, 192-196, 205-208, 227-230, 247-251. Zie voor kritische reacties op de stellingnamen van Bruning door F. van Buuren en J. Vollaerts *Gregoriusblad* 57 (1932) 21s. resp. 49s. Bruning had de ritmische editie van het *Graduale* door Solesmes aangeduid als 'onwetenschappelijk' en 'willekeurig'.

²³ Zie voor het nu volgende: BOT: *Zingt allen mee* 453s.

ring van de hoogmis was een plechtig gebeuren, geheel in het Latijn; de zang bestond doorgaans uit een gregoriaans proprium en een meerstemmig ordinarium. De deelname van de kerkgangers aan de officiële liturgieviering was minimaal.

Vanuit het miswekenwerk werd gepoogd de deelname te vergroten door het stimuleren van onder andere de gregoriaanse volkszang en het zogenoemde dialogeren. Voor wat betreft het gregoriaans werd met name het ordinarium geschikt bevonden voor volksdeelname. Bruning stond aanvankelijk sceptisch tegenover gregoriaanse volkszang, maar door zijn ervaringen bij zijn eerste misweek werd hem duidelijk dat het volk wel degelijk in staat was gregoriaans te zingen, mits het goed werd aangeleerd en de juiste gezangen hiertoe werden ingevoerd. Bruning zag in het gregoriaans een belangrijk middel om één van de idealen van de Liturgische Beweging, de actieve participatie, gestalte te geven.²⁴ In het *Gregoriusblad* startte hij een rubriek onder de titel ‘Muzikale flitsen’²⁵ – later: ‘Volkszangflitsen’, 1933-1937 – waarin hij bevlogen, en ook enigszins dwingend, schrijft over de gregoriaanse volkszangbeweging. Bij wijze van voorbeeld een citaat uit een ‘muzikale flits’ uit 1933:

(...) het volk mag niet enkel meedoen, neen, het hoort mee te doen; het vergaderde Kristenvolk moet meedoen, moet zijn woord meespreken, moet zijn woord meezingen. Het ware wenselijk, dat vooral de Schola (ons kerkkoor) van deze waarheid diep doordrongen ware. Want het komt voor, dat sommige koren 't beschouwen als een vervreemding van hun rechten, als het volk gaat meezingen (...). Het koor zal 't toch ook niet in zijn hoofd halen de Pater noster te gaan zingen – dat is voor de priester –; maar evenmin moet het koor willen behouden datgene wat niet voor het koor is: de antwoorden en de eenvoudige Misgezangen: Kyrie, Gloria, enz.²⁶

Belangrijk nu is dat zijn werk ten aanzien van de gregoriaanse volkszang, niet alleen een antwoord was op de oproepen van de diverse pausen (met name Pius X in zijn motu proprio uit 1903 en Pius XI in *Divini cultus* uit 1928), maar ook gebaseerd was op liturgiehistorisch en musicologisch onderzoek. Zo haalde hij in *De kerkelijke volkszang* diverse kerkvaders²⁷ aan en citeerde hij onder andere

²⁴ Zie ook de bijdragen van I. van der Weide in de jaargangen 1931-1937 van het *Gregoriusblad*. Onder de titel ‘De volkszang in onze kerken’ liet Van der Weide zien dat de introductie van de volkszang op veel plaatsen slaagde.

²⁵ In bewerkte vorm opgenomen in: E. BRUNING: *De kerkelijke volkszang* (Bilthoven 1938 = Kerkmuziekreeks 3).

²⁶ E. BRUNING: ‘Muzikale flitsen’, in *Gregoriusblad* 58 (1933) 186-188, citaat op p. 187-188.

²⁷ Bruning maakte gebruik van de grote tekstedities van J.P. MIGNE: *Patrologiae cursus completus, sive Bibliotheca universalis, integra, uniformis, commoda, oeconomica, omnium SS. Patrum, doctorum scriptorumque ecclesiasticorum qui ab aevo apostolico ad usque Innocentii III tempora floruerunt ... : Series latina*. (Parijs 1844-1890). *Patrologiae cursus completus enz. Series Graeca* (Parijs 1857-).

uit de *Traditio Apostolica*²⁸ om aan te tonen dat het volk vanaf het eerste begin van de christelijke liturgie actief aan de zang heeft deelgenomen. Ook de *Dictionnaire d'archéologie chrétienne et de liturgie*²⁹ behoorde tot zijn bronnen.

Bruning vond niet alle gezangen uit het *Kyriale* geschikt voor volkszang; hij raadde aan slechts een beperkt aantal gezangen bij het volk aan te leren. Zo ageerde hij fel tegen de veel gezongen VIIIe mis, omdat deze niet op goede wijze door het volk uitgevoerd kon worden en bovendien geen 'echt' gregoriaans is.³⁰ Hij liet zien dat in de oude gregoriaanse handschriften de gezangen niet gegroepeerd waren tot een 'mis', maar dat zij ingedeeld waren naar soort: 'in de oudste handschriften vindt men de *Kyrie's* bijeen staan, de *Gloria's* enz.; eerst in latere handschriften (minstens vanaf de 14e eeuw) staan ze ongeveer in onze huidige groepering'.³¹ Dit was voor Bruning een argument om slechts die gezangen uit te kiezen die écht geschikt waren voor het volk. Zo hield hij, in navolging van het Algemeen Congres van de Associazione Italiana di S. Cecilia (Vicenza 1923), een pleidooi voor de zogenoemde *missa brevis*, bestaande uit *Kyrie XVI*, *Gloria XV*, *Credo I*, *Sanctus XIII* en *Agnus Dei II ad libitum*.

Handboek

Bruning had niet alleen aandacht voor de gregoriaans *volkszang*, maar ook voor de koren die het gregoriaans uitvoerden. Om een goede uitvoeringspraktijk van het gregoriaans te stimuleren schreef hij een gedegen handboek: *Het Gregoriaans; handboek voor kerkzangers, koorleiders en organisten*.³² Zijn handboek onderscheidt zich van onder andere het veel gebruikte boek van Hoppenbrouwers,³³ doordat de stof uitvoerig en gedetailleerd beschreven wordt. Daardoor, en ook door de vele notenvoorbeelden, is het geschikt voor zelfstudie.

Brunings handboek opent met een voorwoord door T. Hansen, voorzitter van de diocesane afdeling van de Gregoriusvereniging in het bisdom 's-Hertogenbosch. Na een korte inleiding waarin een definitie van het gregoriaans gegeven wordt, volgen elf hoofdstukken. Het boek eindigt met een inhoudsopgave

²⁸ F.X. FUNK: *Didascalia et constitutiones Apostolorum* (Paderborn 1905).

²⁹ F. CABROL e.a.: *Dictionnaire d'archéologie chrétienne et de liturgie* (Parijs 1907-1953).

³⁰ BRUNING: *De kerkelijke volkszang* 45-46.

³¹ BRUNING: *De kerkelijke volkszang* 44.

³² E. BRUNING: *Het Gregoriaans; handboek voor kerkzangers, koorleiders en organisten* (Doornik 1931). In 1942 verscheen een tweede, geheel omgewerkte druk en in 1952 een derde, bijgewerkte druk, beide eveneens te Doornik. Voor dit artikel raadpleegde ik de eerste druk. Zie de recensie door A.C.R. in *Gregoriusblad* 56 (1931) 243-244. De recensent geeft aan dat Bruning niet alleen de belangrijkste inzichten weergeeft, maar vooral ook zelf stelling neemt inzake kwesties als ritme en uitvoeringswijze van het gregoriaans.

³³ H.F. HOPPENBROUWERS: *Hoofdzaken uit de theorie van het gregoriaans; ten dienste van kerkzangers, directeuren en organisten, met practische voorbeelden van gregoriaanse chironomie en oefeningen over stemvorming* (Tilburg 1928).

en een zaken- en personenregister. De opzet en inhoud van de elf hoofdstukken (pagina 7 tot en met 212) is als volgt:

1. Verklaring van de verschillende tekens bij het gregoriaans in gebruik
2. Over de stem
3. Over het ritme
4. Enige bijzondere neumen en noten
5. Modaliteit en modus
6. Gregoriaanse vormleer
7. De officie-psalmodie
8. De liturgische recitatieven
9. De uitdrukking en voordracht van het gregoriaans
10. Over de begeleiding van het gregoriaans
11. Ontstaan en ontwikkeling van het gregoriaans

De elf hoofdstukken zijn onderverdeeld in 245 korte paragrafen. De hoofdstukken 5 tot en met 11 vangen aan met literatuurverwijzingen. Met name boeken en tijdschriften uit Italië, Frankrijk en Duitsland worden genoemd, maar ook artikelen uit het *Gregoriusblad*. Veel aangehaalde auteurs zijn A. Gastoué,³⁴ A. Mocquereau,³⁵ J. Pothier³⁶ en P. Wagner.³⁷

Naast dit uitgebreide handboek schreef Bruning ook een kleine, handzame uitgave: *Gregoriaans voor het volk; enkele hoofdzaken van de liturgiese volkszang*.³⁸ Bruning schreef dit boekje, dat slechts 36 pagina's telt, met als doel 'het volk' actief bij de liturgie te betrekken. We kunnen deze uitgave beschouwen als een compacte, schriftelijke weerslag van hetgeen hij in de misweken en in de 'Muzikale flitsen' in het *Gregoriusblad* voorstond.

Bruning wilde met zijn boeken een boodschap uitdragen. In *Het gregoriaans* wilde hij het gregoriaans promoten als de liturgische muziek bij uitstek. De nieuwe zangboeken (*Editio Vaticana*), uitgevoerd volgens de methode van Solmes, waren naar zijn mening een vooruitgang, zowel vanuit liturgisch als esthetisch perspectief. Bruning wilde de lezer overtuigen van de waarde van het gregoriaans. In *Gregoriaans voor het volk* wilde hij het gregoriaans niet alleen promoten als liturgisch en esthetisch hoogstaande muziek, maar ook als zang voor het volk. Met zijn inspanningen ten aanzien van het gregoriaans voerde Bruning dan ook geen achterhoedegevecht, maar stond hij aan het front van de liturgie-

³⁴ A. GASTOUÉ: *Cours théorique et pratique de chant grégorien* (Parijs 1917).

³⁵ A. MOCQUEREAU: *Le nombre musical grégorien* 2 delen (Rome 1908 en 1927). *Paléographie musicale. Les principaux manuscrits de chant* (Tournai 1889).

³⁶ J. POTHIER: *Les mélodies grégoriennes d'après la tradition* (Tournai 1881).

³⁷ P. WAGNER: *Einführung in die Gregorianischen Melodien* 3 delen (Leipzig 1911, 1912 en 1921).

³⁸ E. BRUNING: *Gregoriaans voor het volk; enkele hoofdzaken van de liturgiese volkszang* ('s-Hertogenbosch 1933). Van deze uitgave verscheen slechts één druk.

vernieuwing die zich onder meer uitte in een streven de mentaliteit ten aanzien van de deelname aan de liturgie te veranderen.

Het 'nieuwe' gregoriaans werd door Bruning in beide boeken verbonden met de persoon van Gregorius de Grote en het gezag van Rome. Zo schreef Bruning:

Hij [Gregorius de Grote] heeft de bestaande gezangen gekompileerd, gecentoneerd en geordend; hier en daar gesnoeid, elders bijgevoegd, alles tot een systematies geheel verwerkt; van de bestaande gezangen heeft hij gemaakt het schitterende, onsterfelijke monument, dat wij Gregoriaans noemen, en dat nog op de dag van heden bewaard wordt en leeft in de Liturgie der Katholieke Kerk.³⁹

Uit dit citaat blijkt dat Bruning zowel de band met het verleden, concreet: de vroege Middeleeuwen, als de continuïteit door de eeuwen heen tot in het heden benadrukte. Elders relativeerde Bruning deze continuïteit en liet hij zien dat het gregoriaans door de eeuwen heen perioden van bloei en verval had meemaakt. Zo liet hij zich negatief uit over de *(Neo-)Medicaea*:

Met de hervorming van het Gregoriaans worden twee grote musici belast: Palestrina en Zoilo; en die hebben in hun Gregoriaanse onwetendheid hervormd, d.i. verschoven, verminkt en verwoest, datgene wat duizend jaar lang onaantastbaar was gebleven.⁴⁰

Alle pogingen tot restauratie die zich baseerden op deze hervorming na het Concilie van Trente, leden aan 'vitium originis', aldus Bruning.⁴¹

Uit de analyse van Brunings twee gregoriaanse boeken blijkt zijn gedegen kennis van het gregoriaans.⁴² Hij zette deze kennis in voor de praktijk: voor het onderricht aan dirigenten, organisten en zangers én voor zijn streven om het volk aan de gregoriaanse zang en daarmee aan de liturgie te laten participeren. Wetenschap, liturgische 'missie' en praktijk van de kerkzang gingen bij Bruning hand in hand.

³⁹ BRUNING: *Het gregoriaans. Handboek* 201-202.

⁴⁰ BRUNING: *Het gregoriaans. Handboek* 209-210. Zie ook: BRUNING: *Gregoriaans voor het volk* 36.

⁴¹ BRUNING: *Het gregoriaans. Handboek* 210.

⁴² Zie ook zijn bijdragen aan de *Algemeene muziekgeschiedenis : geïllustreerd overzicht der Europeesche muziek van de oudheid tot heden* (redactie: A. SMIJERS. Utrecht 1938) en de *Katholieke Encyclopedie* (Amsterdam 1933-1939). Voor de *Algemeene muziekgeschiedenis* verzorgde Bruning het eerste hoofdstuk: Geschiedenis van de oud-christelijke muziek en het gregoriaans; in de *Katholieke Encyclopedie* alle lemmata met betrekking tot het gregoriaans.

Geestelijk volkslied

De Liturgische Beweging kende, vanuit muzikaal perspectief beschouwd, twee richtingen. Aan de ene kant zien we de misweekeleiders die vooral de participatie aan het gregoriaans ordinarium wilden stimuleren. Aan de andere kant zien we een toenemende aandacht voor het geestelijk volkslied in de landstaal. Deze tweede richting ontwikkelde zich met name in de Duitstalige landen, grote stimulator hierin was de augustijn Pius Parsch (1884-1954).⁴³ Parsch ontwikkelde, experimenterend in de St. Gertrud-parochie in Klosterneuburg, de zogenoemde *Betsingmesse*: een vorm van liturgie waarbij het volk op de plaats van het ordinarium en het proprium liederen in de volkstaal ten gehore bracht.⁴⁴ De lezingen en gebeden werden door een lector hardop uitgesproken, terwijl de priester of een van zijn assistenten de Latijnse teksten zei. Parsch liet voor de *Betsingmesse* nieuwe liederen schrijven, die aansloten bij de liturgische handeling. De *Betsingmesse* verspreidde zich over Oostenrijk en Duitsland, met name nadat in 1933 deze vorm van liturgievieren was gepraktiseerd op een Katholiekendag in Wenen.

De volkszangbeweging van Parsch kreeg pas in de jaren vijftig van de twintigste eeuw vaste voet aan de grond in Nederland.⁴⁵ In de periode daaraan voorafgaand verschenen diverse bundels met het zogenoemde devotielied: gezangen in de volkstaal die niet bedoeld waren om *tijdens* de liturgie te zingen, maar ervoor of erna, of tijdens diverse vroomheidsoefeningen.⁴⁶ Pas in 1958 verscheen de eerste bundel met liturgische gezangen in het Nederlands: de *Gemeenschapsmis*, uitgegeven in opdracht van de Liturgische Federatie.⁴⁷

Eliseus Bruning nam in deze ontwikkeling van devotielied naar liturgisch lied een bijzondere positie in. Aan de ene kant vertegenwoordigde hij, zoals we

⁴³ *Liturgisch woordenboek* (Roermond 1965-1968) deel 2, kolommen 2153-2154. Het is overigens niet voor niets dat Parsch bij intrede in het augustijner klooster van Klosterneuburg de naam 'Pius' aannam: paus Pius X was ook voor hem een belangrijk inspirator. Zie: N. HÖSLINGER & T. MAAS-EWERD (Hg.): *Mit sanfter Zähigkeit. Pius Parsch und die biblisch-liturgische Erneuerung* (Klosterneuburg 1979).

⁴⁴ P. PARSCH: *Volksliturgie. Ibr Sinn und Umfang* (Klosterneuburg / Wenen 1952², veränderte Auflage) 523-540.

⁴⁵ M. HOONDERT: 'De rooms-katholieke traditie circa 1550-2001', in J. LUTH e.a. (red.): *Het kerklied. Een geschiedenis* (Zoetermeer 2001) 43-97, p. 74-80.

⁴⁶ A. VERNOOIJ: *Het rooms-katholieke devotielied in Nederland vanaf 1800* (Utrecht 1990 = Kerkmuziek en liturgie 4). Belangrijke bundels in de periode vanaf 1900 waren: *Psalterke* (A. Hamers, 1912), *Sursum corda* (J. Lokin & Th. Verhoeven, 1915/1919), *Parochiebundel voor de Nederlandse Kerkprovincie* (1936, 1943).

⁴⁷ *Gemeenschapsmis voor het kerkelijk jaar* (Hilversum 1958). Overigens is ook in de in noot 46 genoemde bundels sprake van een zekere 'liturgisering': de gezangen worden steeds meer gekozen bij het kerkelijk jaar, de gerichtheid op de (privé-)devoties verdwijnt naar de achtergrond ten gunste van de oriëntatie op de liturgie zelf.

hierboven zagen, de stroming in de Liturgische Beweging die streefde naar gregoriaanse volkszang, aan de andere kant leverde hij een bijdrage aan de totstandkoming van het liturgisch lied, vooral door zijn musicologisch onderzoek naar het Nederlandstalig geestelijk lied, zoals zich dat in de loop der eeuwen ontwikkeld had.

In de loop der jaren wijzigden zich overigens de ideeën die Bruning had over het gebruik van het geestelijk lied in de volkstaal.⁴⁸ Aanvankelijk keerde hij zich tegen het zingen van liederen in de volkstaal tijdens de mis, omdat het volk tijdens het zingen niet langer kon deelnemen aan de handelingen van de priester. Na het verschijnen van de encycliciek *Mediator Dei* (Pius XII, 1947), waarin het zingen van liederen tijdens de zogenoemde stille mis werd goedgekeurd, ging Bruning hierin mee. Hij zag in het kerklied mogelijkheden om het volk te onderrichten en in te voeren in de betekenis van de liturgie.

Op het terrein van het kerklied en geestelijk lied⁴⁹ publiceerde Bruning enkele, op de praktijk gerichte uitgaven, waaraan degelijk musicologisch onderzoek ten grondslag ligt. We zullen deze uitgaven hieronder bespreken.

Zingt allen mee

De bundel *Zingt allen mee* omvat gebeden en gezangen, zowel Latijnse als Nederlandse gezangen.⁵⁰ De eerste druk (nog zonder gebeden) verscheen in 1932,⁵¹ vanaf de tweede druk (1936) omvatte de bundel ook gebeden; de laatste en zevende druk verscheen in 1948. Het aantal herdrukken doet vermoeden dat Brunings *Zingt allen mee* op vele plaatsen werd gebruikt. Van de tweede druk (1936) werden binnen twee jaar 10.000 exemplaren verkocht, een feit dat Bruning met enige trots aan zijn provinciaal meldde.⁵² Caecilianus Huigens oordeelde in het *Gregoriusblad* positief over Brunings bundel:

⁴⁸ Zie hiervoor: BOT: *Zingt allen mee* 465-470.

⁴⁹ Bruning maakte onderscheid in 'kerklied' en 'geestelijk lied'. Het kerklied is bestemd voor de eredienst en moet als zodanig door de kerk aanvaard worden; het geestelijk lied behandelt een geestelijk en godsdienstig onderwerp (BOT: *Zingt allen mee* 469).

⁵⁰ *Zingt allen mee. Gebeden- en zangboek ten dienste van het volk. Samengesteld door dr. Elisius Bruning o.f.m., met een voorwoord van den boogeerw. heer H. Frank voorzitter der Federatie van Liturgische Ver. in Nederland* (Utrecht 1948 = zevende druk). Zie uitvoerig over deze bundel: BOT: *Zingt allen mee* 676-682.

⁵¹ De eerste druk (*Zingt allen mee. 22 Latijnsche en 44 Nederlandse geestelijke liederen voor het volk* (Venray 1932)) omvatte alleen Latijnse en Nederlandse gezangen en geen gebeden (zie *Gregoriusblad* 58 (1933) 110). De editie uit 1936 werd dan ook aangeduid als 'de tweede geheel omgewerkte druk'.

⁵² Utrecht, Archief Provinciaal Franciscanen, doos P 063, map 5, brief 10 januari 1938 aan provinciaal: 'Over enkele weken zal de 3e druk klaar zijn van mijn *Zingt allen mee* (in 2 jaar 10.000 geplaatst – dat kan!).'

P. Bruning is in de keuze der Gregiaansche gezangen zeer gelukkig geslaagd. (...) Naast eenige melodieën die mij minder geslaagd lijken, vindt men er juweeltjes van ouden volkszang. (...) Wat de gebeden betreft, die alle katholieken noodig hebben, men vindt ze hier bijeen.⁵³

Zingt allen mee omvatte, vanaf de tweede druk (1936), vier afdelingen: 1. diverse gebeden; 2. uitleg, teksten en gezangen bij de eucharistieviering; 3. complete, gebeden en gezangen voor het lof; 4. Nederlandse gezangen. Bruning wilde met zijn bundel diverse doelen verwezenlijken. Zo stond hem voor ogen dat het volk daadwerkelijk en met begrip kon deelnemen aan de eucharistieviering. Uitleg en parafrazen van delen van de mis en eenvoudig zingbare ordinariumgezangen moesten dit bevorderen. Daarnaast wilde Bruning met zijn keuze van Nederlandse gezangen, meer dan in bundels van anderen, aandacht vragen voor het geestelijk lied uit de historie. In zijn latere bundel *Het geestelijk lied van Nederland* (1948) zou hij deze lijn voortzetten. In zekere zin zouden we kunnen zeggen dat Bruning met zijn musicologische arbeid ten aanzien van het Nederlandse geestelijke lied aan de wieg heeft gestaan van de bundel *Gezangen voor Liturgie*,⁵⁴ waarin, naast veel hedendaagse gezangen, ook het lied uit het verleden een plaats heeft gekregen. Ook Richard Bot benadrukt het belang van *Zingt allen mee* in dit opzicht:

Hymnologisch en musicologisch gezien was de bundel *Zingt allen mee* een baanbrekende bundel. Voor het eerst werden tal van Nederlandse geestelijke liederen uit historische bronnen weer toegankelijk gemaakt voor het volk en voor gebruik in de liturgie. Niet alleen deze bundel maar ook andere liedbundels die door Bruning waren samengesteld of waaraan hij meewerkte zoals *Het geestelijk lied van Nederland* uit 1948 en *Volksliederenbundel* uit 1952 profiteerden van zijn pioniersarbeid op hymnologisch gebied.⁵⁵

⁵³ C. HUIGENS: 'Boekbespreking', in *Gregoriusblad* 61 (1936) 67.

⁵⁴ *Gezangen voor Liturgie* (eerste editie: Hilversum 1984; tweede, aangevulde editie: Baarn 1996)

⁵⁵ BOT: *Zingt allen mee* 682. Bot (p. 681) is van mening dat Bruning in de zevende druk (1948) vier psalmen van L. de Vocht (muziek) en J. de Vocht (tekst) als appendix toevoegde, teken van een toenemende liturgisering van de bundel. Bij de betreffende psalmen staat echter vermeld: 'copyright 25 aug. 1958 by Wed. J.R. van Rossum, Utrecht (Holland)'. De toevoeging van de psalmen lijkt mij een initiatief van de uitgever Van Rossum, niet van Bruning zelf. Bruning hield zich overigens wel bezig met psalmen in de volkstaal. Zie hiervoor zijn uitgave: *Vespers en complete voor de zondag* (Haarlem 1953) uitgebracht in samenwerking met R. Schelstraete (zie ook: BOT: *Zingt allen mee* 472-474).

Het geestelijk lied van Nederland

Een tweede zangbundel die Bruning uitbracht, was de reeds genoemde *Het geestelijk lied van Nederland* uit 1948.⁵⁶ Bruning verzamelde hierin 187 liederen, waaronder een groot aantal uit zestiende- en zeventiende-eeuwse bronnen. Waar nodig zocht Bruning bij melodieloze teksten passende (wereldlijke) melodieën uit dezelfde tijd, volgens het mechanisme van de contrafactuur.⁵⁷ Recensenten waren lovend over hetgeen Bruning bijeengezocht had, maar er was ook kritiek, die zich toespitste op twee punten. Ten eerste werd een aantal, bij het volk geliefde gezangen gemist. Wouter Paap noemde enkele bekende Marialiederden die Bruning niet had opgenomen en verweet hem een zeker historicisme:

Er komen tal van middeleeuwse liederen voor in de plaats, alsmede een enkel modern lied dat naar middeleeuwse melodievorming is gemodelleerd. Ik geef dadelijk toe, dat dit in aesthetisch opzicht winst zou betekenen, maar ik vraag mij af, waarom in de bundel van Pater Bruning bovenstaande Marialiederden geweerd werden (...).⁵⁸

Ten tweede had Bruning ook enkele gezangen uit de protestantse traditie opgenomen vanuit het ideaal dat zijn bundel de eenheid onder de christenen zou kunnen bevorderen. Hij was op muzikaal-oecumenisch vlak zeer vooruitstrevend, maar onder anderen Hélène Nolthenius vond op dat punt *Het geestelijk lied* niet geloofwaardig:

Zeker is menig lied uit deze bundel in Protestantse kringen volkomen aanvaardbaar en zal daarheen, naar wij hopen, zijn weg ook wel vinden. Dat de verzameling desondanks een zekere Roomse eenzijdigheid heeft behouden, was intussen nauwelijks te vermijden. Wat moet een Protestant met liederen-bij-een-priesterfeest (...)? En was in zulk een irenische bundel het weinig geestelijke *Aan U o koning der eeuwen* wel op zijn plaats, die agressieve emancipatie-mars van Schaeppman en Verhulst?⁵⁹

De gezangen die Bruning had opgenomen in *Het geestelijk lied* zien we later terug in de *Volksliederenbundel* uit 1952 die in opdracht van de Nederlandse regering werd samengesteld door een commissie bestaande uit A. Smijers, E. Bruning, S.

⁵⁶ E. BRUNING: *Het geestelijk lied van Nederland* (Heemstede 1948). Zie BOT: *Zingt allen mee* 672-675. Vanaf 1947 leidde Bruning aan een ongeneeslijke ziekte, waardoor zijn vele activiteiten naar buiten toe stil kwamen te liggen. Hierdoor kwam er meer tijd voor musicologisch onderzoek. (*Liturgisch woordenboek* deel 1 kolom 335).

⁵⁷ Zie ook L.P. GRIJP: *Het Nederlandse lied in de Gouden Eeuw: het mechanisme van de contrafactuur* (Amsterdam 1991).

⁵⁸ W. PAAP: 'Het geestelijk lied van Nederland', in *De Nieuwe Eeuw* 18 december 1948.

⁵⁹ H. NOLTHENIUS: 'Het geestelijk lied van Nederland', in *Mens en melodie* 3,11 (1948) 336-339, citaat op p. 339.

Dresden, H. Geraerds, M. Grimberg-Huysen en J. Kunst.⁶⁰ Bruning was verantwoordelijk voor de afdeling 'geestelijke liederen' en veel gezangen die we hierin tegenkomen, herkennen wij uit *Het geestelijk lied*.

Kerstliederen

Bruning lijkt een zekere voorliefde te hebben gehad voor het kerstlied. In 1934 bracht hij een partituur uit met Nederlandse kerstliederen van de veertiende tot de twintigste eeuw;⁶¹ in 1948 volgde het tweede deel met specifieke aandacht voor het herderslied.⁶² Eveneens in 1948 werkte hij mee aan de uitgave van J.J. Mak over middeleeuwse kerstliederen.⁶³ Bruning verzorgde voor deze uitgave, op verzoek van Mak en de uitgever,⁶⁴ de melodieën en de musicologische aantekeningen en maakte daarbij gebruik van een groot aantal bronnen.⁶⁵ In een bespreking van *Het kerstlied van de 14e tot de 20e eeuw* typeerde de recensent op rake wijze wat Bruning voor ogen stond: 'een historische bloemlezing, die ons zeer veel schoonheid geeft, maar ook een goede les: hoe het Kerstlied **niet**, en hoe het **wèl** behoort te wezen'.⁶⁶

Diversen

Op het terrein van het historische geestelijk lied ontwikkelde Bruning een grote expertise. Zijn kennis zette hij onder andere in ten behoeve van de *Canon of Eenheidsbundel van kerkelijke liederen* (1935)⁶⁷ en voor de in 1952 ingestelde Commissie voor het Kerklied.⁶⁸ Hij maakte grondige studie van enkele handschriften met Nederlandse geestelijke liederen, op basis waarvan na zijn dood

⁶⁰ A. SMIJERS e.a.: *Volksliederenbundel, in opdracht van de regering* (Haarlem / Utrecht 1952).

⁶¹ E. BRUNING: *Het Nederlandse kerstlied van de 14^e tot de 20^e eeuw. 27 Nederlandse Kerstliederen, voorafgegaan door een geschiedkundig overzicht en kritische aantekeningen, voorzien van een begeleiding* (Tilburg 1934).

⁶² E. BRUNING: *Het Nederlandse kerstlied, deel II: Het herderslied* (Tilburg 1948).

⁶³ J.J. MAK: *Middeleeuwse kerstliederen. Melodieën verzorgd door dr. E. Bruning o.f.m.* (Utrecht / Brussel 1948).

⁶⁴ Utrecht, Archief Provinciaal Franciscanen, doos 326, map 4, nr. 7, brief van D. de Lange (uitgeverij Het spectrum) aan Bruning d.d. 4 april 1946 met het verzoek mee te werken aan de uitgave van Mak.

⁶⁵ MAK: *Middeleeuwse kerstliederen* xxxiii-xxxv.

⁶⁶ A.C.R.: 'Van de boekentafel', in *Gregoriusblad* 59 (1934) 300.

⁶⁷ *Canon of Eenheidsbundel van kerkelijke liederen. Samengesteld in opdracht van de Nederlandsche Sint Gregoriusvereniging* (Utrecht 1935). Zie voor de betrokkenheid van Bruning: VERNOOIJ: *Het rooms-katholieke devotielied* 134.

⁶⁸ VERNOOIJ: *Het rooms-katholieke devotielied* 150.

door M. Veldhuyzen en H. Wagenaar-Nolthenius *Het geestelijk lied van Noord-Nederland in de vijftiende eeuw* werd uitgebracht.⁶⁹

Evaluatie: een kerkmusicoloog

De evaluatie van het werk van Eliseus Bruning kan kort en bondig zijn. Uit bovenstaande weergave van zijn werk, die zeker nog aangevuld kan worden, komt het beeld naar voren van een man die ten volle de idealen van de Liturgische Beweging wilde uitdragen. De Liturgische Beweging zoals die zich vanaf het begin van de twintigste eeuw ontwikkelde, kent drie pijlers. De eerste pijler is de aandacht voor bronnenstudie. De basis hiervoor werd gelegd door onder anderen de benedictijn Dom Prosper Guéranger (1895-1875). Met name in zijn *L'Année liturgique*⁷⁰ gaf hij veel achtergrondinformatie bij de eredienst, waarbij hij ruim gebruik maakte van teksten uit de liturgie van de voorbije eeuwen en uit de geschriften van de kerkvaders. De tweede pijler is de theologie van de eredienst. Men kreeg oog voor de theologische dimensies van de liturgie en voor de joodse en bijbelse wortels van de eredienst. De derde pijler van de Liturgische Beweging wordt gevormd door de pastoraal-liturgische activiteiten. De resultaten van de herbronning en de ontwikkeling van een theologie van de eredienst werden door het 'veldwerk' van het liturgisch apostolaat vertaald naar de praktijk. Het werk van Bruning kunnen we plaatsen bij de eerste en derde pijler: zijn onderzoek naar de bronnen van het gregoriaans en het geestelijk lied in de volkstaal bracht hij door middel van zangbundels, artikelen, misweken en cursussen naar de praktijk van de liturgie. Dat de herbronning in het kader van de Liturgische Beweging van groot belang is geweest voor de liturgiewetenschap en voor het inzicht in de ontwikkeling van de liturgie moge duidelijk zijn. Mede dankzij het musicologisch werk van Bruning kan de ontwikkeling van de liturgie ook aan de hand van de zang gethematiseerd worden. Hier ligt nog een mooie opdracht voor liturgie- of kerkmusicologen en muzikale liturgiewetenschappers.

⁶⁹ E. BRUNING, M. VELDHUYZEN & H. WAGENAAR-NOLTHENIUS: *Het geestelijk lied van Noord-Nederland in de vijftiende eeuw. De Nederlandse liederen van de handschriften Amsterdam (Wenen ÖNB 12875) en Utrecht (Berlijn MG 8 190)* (Amsterdam 1963 = Monumenta Musica Neerlandica VII). Zie ook: Utrecht, Archief Provinciaal Franciscanen, doos P 325, map 1 (aantekeningen bij Wenen ONB 12875) en map 6 (aantekeningen bij Wenen 7970 en Berlijn 8.190). In juni 1958 werden de aantekeningen en uitgewerkte inleidingen van Bruning meegenomen door Veldhuyzen (Utrecht, Archief Provinciaal Franciscanen, doos P 063, map 5. Hieruit blijkt dat Bruning werkte aan een boek, dat hij als titel wilde meegeven: Melodieën der Nederlandse liederen tot 1540 in hun voornaamste bronnen).

⁷⁰ Verschenen tussen 1841 en 1866. Onder de titel *Het liturgisch jaar* verscheen dit werk van Dom Guéranger in Nederland in de jaren vijftig van deze eeuw.

Enkele nog niet genoemde uitgaven en artikelen

Gregoriaans

‘Missa S. P. N. Francisci in liturgia ambrosiana’, in *Archivum franciscanum historicum* 20 (1927) fasc. 1-2, 41-48. ‘Der musikalische Wert des Reim-Offiziums zu Ehren des hl. Antonius von Padua’, in *Gregorius-blatt* 55 (1931) 113-119.

Composities

Sint Antoniusoratorium voor soli, gemengd koor en groot orkest (Tilburg 1931).

Bethlehem, kerstcantate (Tilburg 1932).

Missa mixolydica (Rex splendens) voor drie gelijke stemmen (Tilburg 1940).

Missa festiva voor volk en vierstemmig koor met orgel (Z.p. 1945 ?), niet uitgegeven.⁷¹

Missa de B. Maria Virginis voor drie gelijke stemmen (Amsterdam 1948).

Geestelijk lied, zang in de volkstaal

[samen met I.P.J. KAARSGAREN] *Katechismus van de kerkzang* (Hilversum 1940; zevende druk in 1949).

‘Liturgie, volkszang en praktische zielzorg’ (voordracht gehouden op het Internationale Liturgisch Congres te Maastricht 1946), in *Verslagboek van het Internationaal Liturgisch Congres gehouden te Maastricht van 27 juli tot 2 augustus 1946* (Maastricht 1947) 149-158.

[samen met A. DE KLERK, J. MUL, J. ANDRIESEN & G. STOOP] *PIT, zangbundel uitgegeven door de Culturele dienst van de KAJ en KAB* (Utrecht 1947).

‘Enkele gedachten over het kerkelijk volkslied’, in *Verslagboek van de studiedagen der Nederlandse St. Gregorius-vereniging 18-21 april 1949, 11-13 april 1950* (S.l. 1948) 61-76.

[samen met J. POLLMANN] *De Notenboom. Lieder en canons* (Heemstede 1949).

‘Nederlandse paasliederen’, in *Tijdschrift voor liturgie* 33 (1949) 96-102.

‘Het katholieke Nederlandse kerklied en het kerkelijk jaar’, in *Tijdschrift voor liturgie* 35 (1951) 20-33.

‘Het Nederlandse kerklied’, in *Tijdschrift voor Liturgie* 36 (1952) 113-119.

Psalmen.....ook voor ons? (Leuven / Alverna 1954).

‘Nederlandse psalmtteksten en hun zangwijzen’, in *Gregoriusblad* 75 (1954) 100-102.

De Middelnederlandse liederen van het onlangs ontdekte Handschrift van Tongeren (omstreeks 1480) (Gent 1955).

‘Gregoriaans en Nederlandse teksten’, in *Gregoriusblad* 77 (1956) 21-26.

Diversen

[samen met C. HÖWELER] *X-Y-X der muziek* (Utrecht 1936).⁷²

Wat doet gij onder de mis? (Tilburg 1944).

[samen met J. KAARSGAREN] *Motu proprio van Pius X over de kerkmuziek, Apostolische Constituti ‘Divini cultus’, met aanhangsel* (Hilversum 1949).

‘De nieuwe kerkmuziekencycliek’, in *Gregoriusblad* 77 (1956) 41-46, 68-72, 96-99, 120-121.

‘Musicae Sacrae Disciplina’, in *Tijdschrift voor liturgie* 40 (1956) 70-77.

⁷¹ Zie Bot: *Zingt allen mee* 467.

⁷² Bruning deed correctiewerk voor de uitgave *X-Y-Z der Muziek*. De uitgever (W. de Haan) vond het wenselijk dat dit werk ‘gedekt werd door de autoriteit van een bekende Katholiek.’ (Utrecht, Archief Provinciaal Fransiscanen, doos 064, map 6: brief van Höweler aan Bruning d.d 17 december 1935).

Summary

The Franciscan Eliseus Bruning (1892-1958) is known for his liturgical practical work. This practical work was embedded in thorough scholarship. Musicological investigations laid the basis for practical songbooks (Gregorian chant, liturgical songs in vernacular); his knowledge of the history of liturgy made him an ardent believer in participation of the people in liturgy. In this article Bruning is characterised not as a musician and ‘man of practice’, but as a scholar.

Martin J.M. Hoondert (* 1967) is coördinator, redacteur en vormingswerker bij Uitgeverij Abdij van Berne / Werkgroep voor Liturgie Heeswijk. Tevens is hij hoofdredacteur van het *Gregoriusblad – Tijdschrift voor liturgische muziek*. Hij promoveerde in 2006 op het proefschrift *Om de parochie. Ritueel-muzikale repertoires in de marge van de parochie. Gregoriaans – Taizé – Jongerenkoren* (Heeswijk 2006).

Adres: Langvennen Noord 30, 5061 WZ Oisterwijk. <martinhoondert@hetnet.nl>

